

80 DE ANI AI UNUI SCRITOR REMARCABIL - PAUL GOMA

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar **Aliona GRATI**
Institutul de Filologie al AȘM

Summary. This year Paul Goma reaches the age of 80 years. The writer is born in Bessarabia being currently one of the most famous Romanian dissidents who, under the communist regime, have proven over the years a persevering antitotalitarian attitude. His literature represents the individual whose rights have been trampled under foot, the citizen whose moral sentiments were offended. The writer creates the figure of the rebelled Bessarabian and generally the figure of the man who isn't crushed by the roller of the history. The characters of his novels survive the challenges of the history because they have the notion of normality, ethics and truth. They represent the patterns of resistance in subhuman conditions and extreme situations.

Keywords: Paul Goma, writer, dissident, rebellious Bessarabian, exile, diaspora.

Rezumat. Anul acesta Paul Goma atinge vârsta de 80 de ani. Scriitorul născut în Basarabia este la momentul actual unul dintre cei mai cunoscuți disidenți români care, sub regimul comunist, a dovedit de-a lungul anilor o perseverentă atitudine antitotalitaristă. Literatura sa reprezintă individul ale cărui drepturi au fost călcate în picioare, cetățeanul ale cărui sentimente morale au fost jignite. Scriitorul creează *figura basarabeianului răzvrătit* și, în genere, a omului care nu se lasă strivit de tăvălugul istoriei. Personajele din romanele sale reușesc să supraviețuiască provocărilor istoriei pentru că au noțiunea normalității, eticii și adevărului. Ele constituie modele de rezistență în condiții subumane și situații-limită.

Cuvinte-cheie: Paul Goma, scriitor, disident, basarabeian răzvrătit, exil, diasporă.

Paul Goma este unul dintre cei mai prolifici scriitori ai literaturii române. Opera sa vastă și complexă cuprinde cărți de diferite genuri: roman, eseu, jurnal, memorialistică, dicționar, publicistică, documente etc. Universul creației lui Paul Goma este al unui intelectual cu o traiectorie de viață dramatică și cu o carieră literară plină de obstacole și constrângeri politice. Aria tematică este largă, însumând probleme sociale și de creație, dar ceea ce particularizează acest orizont artistic, ceea ce îl face pe Paul Goma cu adevărat original este perseverența sa atitudine insurgentă față de epoca comunistă și față de criminalii care au instalat un regim opresiv.

Paul Goma s-a născut la 2 octombrie 1935 în satul Mana, comuna Vatici, județul Orhei, fiind cel de-al doilea fiu al soților Maria (Popescu) și Eufimie Goma. După anexarea, la 28 iunie 1940, a Basarabiei și Bucovinei de Nord de către Uniunea Sovietică, familia Goma fuge în România, dar este întoarsă din drum, înainte de a ajunge la Prut. În 1941 Eufimie Goma fusese arestat de NKVD și deportat. În 1942 Paul Goma începe să frecventeze școala primară, dar după nici doi ani, în martie 1944, se vede nevoit să plece împreună cu familia în Transilvania: mai întâi la Sibiu, într-un centru de refugiați, apoi în satul Gusu, județul Sibiu,

unde părinții fuseseră repartizați ca învățători. „Fugariștii” basarabeni sunt amenințați mereu de „repatriere”, care însemna, de fapt, deportare în Siberia. Ca să-și piardă urma, familia Goma se mută din Gusu la Buia, județul Târnava Mare. Sunt însă prinși și conduși la centrul de repatriere de la Sighișoara, de unde reușesc să scape pentru că tatăl lui Paul Goma prezintă acte false ce le ascund originea basarabeiană, indicând pentru fiu un alt loc de naștere (Tisău, Buzău).

În 1947 Paul Goma intră ca elev bursier la Școala Normală „Andrei Șaguna” din Sibiu, care rămâne neterminată din cauza reformei în învățământ. În 1949 se întâmplă un eveniment tragic consemnat în mai toate cărțile lui Paul Goma: mama și tatăl său sunt „ridicați” de Securitate și închiși în sediul său de la Mediaș. Mai târziu, în același an, devine elev la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu. Asistă la epurarea și închiderea bibliotecii Astra. În 1952, fiind elev în clasa a X-a, este reținut de Securitatea din Sibiu pe motiv că a vorbit în clasă despre partizani și că își ținea un jurnal intim „codificat”. După aceasta află că a fost exmatriculat, ușile din toate școlile din țară închizându-se pentru el. Doar liceul din Făgăraș îl acceptă, acolo absolvind studiile liceale.

Coșmarul învinuirilor continuă și la Facultatea de Filologie Română a Universității din București, unde

între timp fusese admis, dar în 1956, a fost arestat și acuzat de tentativă de organizare a unei manifestări „ostile socialismului”. Este mai apoi judecat și închis în penitenciarul Jilava, apoi la Gherla. În 1958 a fost eliberat, dar trimis pentru 36 de luni (la care se adaugă încă 24 de luni) cu domiciliu obligatoriu în satul Lătești, raionul Fetești. Aceste momente teribile din viața lui Paul Goma sunt înregistrate în romanele *Ostinato* și *Gherla-Lătești*. După eliberarea din domiciliul forțat, ca urmare a unui decret al lui Ceaușescu, ce permitea foștilor deținuți politici să-și continue studiile universitare, Paul Goma reia de la capăt studiile la Facultatea de Filologie a Universității din București, susținând un nou examen de admitere (perioada este reflectată în romanul *Bonifacia*).

Paul Goma debutează în anul 1966. După mai multe refuzuri, este în sfârșit acceptat cu povestirea *Aia*, rebotezată în redacție *Când tace toba*, la revista *Luceafărul* condusă de Eugen Barbu. Acest început îi deschide porțile periodicelor *Gazeta literară*, *Viața românească*, *Ateneu*, *Neuer Weg* ș. a. Debutul editorial are loc în 1968 cu volumul *Camera de alături*, apărut la ESPLA. Între timp este angajat la revista *România literară* în calitate de redactor la pagina *Muzică*. Este perioada în care romanul *Ostinato* pornește în anevoioasa aventură a editării. Depusă încă în 1966 la Editura ESPLA, lucrarea apare în Occident, în traducere germană și franceză la editurile Suhrkamp și Gallimard. Peste un an, la Târgul de Carte de la Frankfurt este lansat al doilea volum, tradus în germană, al lui Paul Goma, *Ușa noastră cea de toate zilele*. În 1974 *Ostinato* este publicat în olandeză, iar romanul *Ușa... cunoaște* varianta franceză, sub titlul *Elles étaient quatre...* În 1976 apare în franceză, la Gallimard, romanul *Gherla*, iar în 1981, la Hachette, *Patimile după Pitești* (*Les Chiens de mort*). În 1982 *Patimile după Pitești* apare și în traducere daneză.

Lui Paul Goma i se permite în 1972 o călătorie turistică în Austria, Republica Federală Germană și Franța. La Paris îi cunoaște pe Monica Lovinescu și pe Virgil Ierunca. Mai târziu, va avea o colaborare strălucită la Radio Europa Liberă cu acești scriitori. Îi întâlnește, de asemenea, pe Eugen Ionescu, Mircea Eliade și Emil Cioran. În aceeași perioadă, la Europa Liberă sunt difuzate în direct, în lectura autorului, romanele *Ostinato*, *Ușa... și Gherla*. Creația scriitorului intră pe deplin în circuitul european.

În 1977 Paul Goma susține, printr-o scrisoare deschisă difuzată la Europa Liberă, *Carta 77*, inițiată de Václav Havel, la care aderă mai mulți cetățeni români. Declarația sa de solidaritate a fost tradusă în mai multe limbi, iar actul de protest a intrat în istoria disidenței românești ca *Mișcarea pentru drepturile*

omului. Din această cauză Paul Goma este arestat, exclus din Uniunea Scriitorilor, însă după un timp scurt, datorită unei campanii internaționale, este eliberat. După mai multe ezitări, familia Goma pleacă definitiv la Paris și cere imediat azil politic. Aproape îndată îi apare, la editura franceză Gallimard, romanul *În cerc*, iar mai târziu, tot aici, romanul *Garda inversă*. Începe să scrie cărțile *Culoarea curcubeului* și *Patimile după Pitești*. Călătorește în Canada și SUA, unde este urmărit și somat de securitate să-și țină gura. În pofida pericolelor care planează asupra întregii familii, Paul Goma continuă să lupte pentru drepturile omului, fiind și susținătorul Sindicatului Liber, înființat în țară. Este amenințat direct și telefonic, i se orchestrează, în presa europeană, o campanie de ponegrire, iar în luna februarie a anului 1981 primește prin poștă un colet conținând o carte explozivă. Din fericire, scriitorul nu este atins, bomba rănindu-l doar pe șeful artificierilor.

În 1985 Paul Goma va deschide ciclul romanelor autobiografice, începând cu rescrierea romanului *Din Calidor* și continuând cu *Arta reFugii*, *Astra*, *Sabina*, *Roman intim* și *Bonifacia*, în care își va reconstitui artistic cursul vieții de la momentul nașterii în satul basarabean Mana până la perioada universitară. După ce majoritatea romanelor au fost editate în Occident, date fiind și evenimentele care au avut loc în România în '89, Paul Goma începe să prezinte interes și pentru editurile din România. Sunt editate în românește *Patimile după Pitești*, *Gherla*, *Culoarea curcubeului*, *Din Calidor*, *Bonifacia*, *Sabina*, *Arta reFugii*, *Soldatul câinelui*, *Ostinato*, *Ușa noastră cea de toate zilele*, *Astra*, *În cerc* etc. La acest palmares se mai adaugă scrierea altor câteva cărți: *Alfabecedarul*, *Justa*, *Castelana*, *Adameva (Adam și Eva)*, *Ela*, *Bătrânul și marea*, *Altina*, *Basarabia* (ultimele două apărute și la Chișinău, la Editura Cartier și, respectiv, la Editura Flux, care reeditează și *Culoarea curcubeului*, *Soldatul câinelui*) etc.

Începând cu 1997, după ce își publică, la Editura Nemira, primele trei *Jurnale*, care mărturisesc asupra comportamentului unor scriitori, colegi ai săi, în timpul regimului comunist, Paul Goma intră într-un nou con de umbră, creat de valul reacțiilor de nemulțumire în presă. Imediat după apariția cărților, autorul a avut parte de comentarii contradictorii și minimalizatoare, discreditări publice și chiar de tentative de omitere din memoria colectivă prin restricționarea accesului la ziare și edituri sau prin topirea și ascunderea cărților sale. Autorul nu pregetă a-și continua *Jurnalul*, care, până în acest moment, numără douăzeci de volume.

În 2013 Paul Goma primește cetățenia Republicii Moldova și este înaintat de Uniunea Scriitorilor din Moldova la premiul Nobel pentru literatură. În 2014 Academia de Științe a Moldovei, Uniunea

Scriitorilor din Moldova, Uniunea Teatrală și mai multe personalități, foști laureați, precum Mihai Cimpoi, Vladimir Beșleagă, Nicolae Esinencu și Vasile Romanciuc, înaintează candidatura lui Paul Goma la Premiul Național pentru anul 2013 care nu îi este acordat. Din motive necunoscute, responsabilii de la Ministerul Culturii decid anularea premiului pentru literatură. În 2015 Academia de Științe a Moldovei îi acordă premiul „Paul Goma. Pentru realizări științifice valoroase ale savanților din diasporă”, ediția 2014.

Actualmente, Paul Goma locuiește cu familia sa – soția Ana (Năvodaru) și fiul Filip – tot la Paris și tot în exil. Pentru a-și ajuta cititorii să depășească „obstacolele” de lectură, scriitorul va aduna toate cărțile sale în variantă virtuală pe un *Site Webistic* (paulgoma.free.fr sau www.paulgoma.com), la care se poate accede fără vreo restricție.

Literatura lui Paul Goma reprezintă individul ale cărui drepturi au fost călcate în picioare, omul ale cărui sentimente morale au fost jignite. Scrisul apare astfel ca gest de revendicare a prerogativei de a da replica și de a restaura dreptul omului la libertate. Niciun alt scriitor român nu a abordat atât de categoric temele și subiectele interzise ale epocii comuniste legate de îngrădirea drepturilor omului. Paul Goma a avut curajul să înfrunte constant și fără compromisuri, prin acțiuni sociale și prin scris, aparatul de represiune comunistă în Basarabia, România și oriunde. El a pus în discuție probleme ca detenția intelectualilor cu viziuni politice opuse regimului în gulaguri și centre de reeducare totalitaristă, tortura în vederea obținerii mărturiilor false, durerea și disperarea victimelor din închisori, promovarea cultului lui Lenin și Stalin, stalinizarea României, proletcultismul, arderea cărților din patrimoniul clasic al literaturii române și universale, colaborarea scriitorilor cu regimul etc.

Toate cărțile lui Paul Goma mizează pe resursele memorialistice, care reprezintă o ofensivă împotriva uitării. **Materia epică a romanelor sale se trage din propria biografie, ea însăși un serial dramatic de evenimente.** Ferm convins de comoditatea ancorării în ficțiune în epoca anomaliilor și atrocităților totalitarismului, Paul Goma nu se menajează, ci își afirmă explicit demersul autobiografic și își asumă misiunea de a demasca sistemul mincinos, dovedind, după Monica Lovinescu, un „eroism incomparabil”.

Dacă în cazul altor scriitori, istoricii literari invocă, de regulă, câteva etape de evoluție a operei, delimitate tematic sau la nivelul performanței estetice, literatura lui Paul Goma necesită o altă interpretare. Toate cărțile sale conțin cam aceleași linii tematice, suprapuse, repetate obsesiv, având fiecare un înțeles propriu, de

sine stătător, dar formulând un tot organic și armonios. Lectura lor presupune un exercițiu de *cuprindere simultană* a mai multor teme, registre stilistice, voci etc. Se cere deci o abordare simultană a tematicii, a formei, dar și a vocilor felurite articulate în creația scriitorului.

Se poate face totuși o ordonare convențională a creației lui Paul Goma, pornind de la sugestiile autorului însuși, care își grupează cărțile în funcție de tema dominantă:

1. Ciclul autobiografic, alcătuit din cinci romane ce recompun copilăria și adolescența scriitorului – *Din Calidor, Arta reFugii, Astra, Sabina, Roman intim*. Aceste „ficții autobiografice”, cum le numește autorul, transformă materialul de viață în proză artistică. De fapt, aspectele autobiografice se regăsesc în toate cărțile lui Paul Goma.

2. Romanele și cărțile de mărturie despre universul carceral românesc, care înregistrează ororile închisorilor comuniste, creează imaginea universului concentraționar și radiografiază procesul de alienare a individului în epoca totalitarismului – *Camera de alături, Soldatul câinelui, Ostinato, Ușa noastră cea de toate zilele, Gherla-Lătești, În cerc, Garda inversă, Patimile după Pitești, Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor), Cod „Bărbosul”*. În aceste cărți revolta anticomunistă este deosebit de pronunțată.

3. Cărți cu subiect basarabean, în care se reconstituie, în baza unor documente, adevărul istoric privind această provincie românească – *Din Calidor, Arta reFugii, Basarabia, Săptămâna roșie, Scrisuri*.

4. Ciclul femeilor însumează câteva romane autobiografice, evocând relația cu femeile care au marcat viața și creația scriitorului. Femeile rămân memorabile datorită splendidelor portrete fizice și lingvistice, care surprind feminitatea în varii ipostaze și alcătuiesc o originală galerie de personaje – *Justa, Sabina, Bonifacia, Castelana, Ela*.

5. Dicționar, intitulat *Alfabecedar*, care însumează mii de cuvinte inventate de autor. Este vorba, de fapt, de un pseudodicționar de cuvinte literare inventate.

6. Alte cărți ce conțin mărturii și discuții pe orice temă anunțată de Paul Goma în celelalte lucrări – *Adameva, Bătrânul și fata, Profil, Infarct, Altina – grădina scufundată, Chassé-croisé, Amnezia la români* etc.

7. Jurnalele, cu însemnări cotidiene și meditații politice făcute de-a lungul a mai mult de douăzeci de ani (*Jurnal pe sărite, Jurnal de căldură mare, Jurnal de noapte lungă, Jurnalul de apocrif, Jurnalul unui jurnal, Alte jurnale, Jurnal 1999-2013*).

Literatura lui Paul Goma explorează capacitatea de rezistență a individului la rău, impunând *imaginea contestatarului* ridicat împotriva realității social-

politice sufocante. Scriitorul creează *figura basarabeanului răzvrătit* și, în genere, a omului care nu se lasă strivit de tăvălugul istoriei. Personajele din romanele sale reușesc să supraviețuiască provocărilor istoriei pentru că au noțiunea normalității, moralei și adevărului. Ele constituie modele de rezistență în condiții subumane și situații-limită. În mod special, romanul *Din Calidor* ne surprinde prin bogatul repertoriu carnavalesc. De aici ne vine impresia stranie pe care o lasă comportamentul oarecum excentric al personajelor și, mai ales, al copilului cu preocupări de matur. Autorul carnavalizează „amintirile din copilărie”, propunând o alternativă artistică de biografie. Cu aceeași luciditate, el *carnavalizează morala, istoria, politica* și chiar frica față de moarte, gesturi pe care le interpretăm ca pe o tentativă de inversare a ierarhiilor, afirmând *puterea celui slab*. E vorba aici de valorificarea dimensiunii subversive a carnavalului, în urma căreia *basarabeanul slab, vulnerabil, marginalizat, călcat în picioare de istorie capătă o bizară măreție*.

Paul Goma este creatorul unui nou cronotop – *cronotopul calidorului*. „Calidorul” este nu doar un motiv al subiectului, o metaforă a unui paradis transcendent sau o obsesie sublimată, pe care naratorul ar evoca-o într-o atmosferă învăluită de misticism evlavios, ci o trăire în plan real și terestru a timpului cu o organizare specifică în roman. Dovadă a unui fel aparte al raportului spațiu-timp ne stau configurațiile punctului de reper: „vestibul deschis spre ambele părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură expus agresiunilor – dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost...”, spațiu deosebit de cele private, închise ale salonului, căminului familial etc., ale romanului modern, proustian spre exemplu. Nucleul formator al romanului cu implicații estetice – cronotopul – este unul de origine carnavalesc-rabelaisiană.

Reperul fundamental, sursa de supraviețuire a omului și a scriitorului Paul Goma se află în siguranța originii, particularizată într-un topos artistic: *satul Mana din „Basarabia rainică”*. De acest topos ține lumea copilăriei, pe care scriitorul reușește să o proiecteze în eternitate, într-un spațiu și timp nepieritor, continuând linia *Amintirilor...* artistice ale lui Ion Creangă. Mana, cu *calidorul* casei părintești, are valoarea unei *matrice originare*, este centrul universului, în funcție de care se ordonează totul. Nu în ultimul rând, se cade menționată obsesia căutării feminității protectoare și salvatoare, perceperea erosului ca o necesitate imuabilă a individului presat de istorie.

Paul Goma este un memorabil artist al femeii. Toate romanele sale au un număr mare de personaje-femei, iar variabilitatea formelor și vastul registru

al culorilor pe care acestea le capătă într-o estetică carnavalescă adaptată la un stil personal îl consacră pe creatorul lor ca pe un artist modern, deschis spre experimentul avangardist. În jocul liber al posibilităților imaginare, femeile „văzute-auzite-mirosite-palpatate-gustate” capătă profiluri realizate prin combinarea unor poetici diferite, de la cea a unui realism grotesc la cea suprarealistă. Limbajul cu care descrie femeia, asocierile și expresiile ce numesc indiciile de exterior și interior, din lumea fizică și psihică, semnalele sufletului, fantasmale, tonusul, ritmul și mobilitatea ei vor da naștere unor stranii configurații. Alaiul romanesc de femei-iluzii cu modulații înșelătoare, rotunde, abundente, corpolente, longiline, filiforme, dezasamblate, ascuțite, cilindrice, grele, păstoase, fărâmicioase, făinoase, lichide, lascive etc. constituie adevărate provocări estetice. Memorable datorită ciudatelor portrete fizice și lingvistice, căpătând distorsiuni fizionomice direct proporționale cu deteriorarea istoriei, femeile lui Paul Goma compun o galerie de personaje de excepție.

Când Paul Goma aplica creației sale formula – „Eu numai pe femei le scriu” – de fapt ne oferea cheia pentru o lectură extrem de productivă. Această temă este una preponderentă și conducătoare în toate cărțile sale, una care ascunde și fructifică o bogăție imensă. Exclamația din romanul *Adameva*: „Totul-totul-totul gravitează în jurul femeii” este o declarație de dragoste a scriitorului, revelația adevăratei iubiri pentru feminitatea care iradiază iubire, generozitate, maternitate, siguranță, naturalețe, senzualitate, pe contrasens cu pasiunea furibundă a priorității intolerante, a acaparării agresive și a puterii brutale. Mai mult decât atât, explorarea ideii de feminitate îi marchează viziunea creatoare, încât am putea vorbi chiar de un *pan-feminism* caracteristic esteticii lui Paul Goma. În *calidorul* memoriei afective, a „ținerii-de-minte-cu-simțăminte”, personajele feminine consemnează etape din biografia sa. Femeile care într-o măsură mai mare sau mai mică i-au marcat viața sunt evocate, (re)trăite, recreate, alcătuint o galerie memorabilă de personaje. Unele s-au constituit în unități aparte, ca surse de inspirație pentru o carte, precum *Justa, Sabina, Bonifacia, Castelana, Ela*.

Obsesia căutării feminității protectoare și salvatoare este atotcuprinzătoare. Spre unitatea conceptuală *Magna Mater Deorum* converg mai multe proiecții ale femeii în „oglinzile paralele” ale idealului și realului. Fascinanta incursiune în universul feminității urmărește prinderea în cuvinte a *stării de feminitate*, a naturaleței ei primordiale, care ar completa jumătatea sa și cu care ar fi putut să reconstituie androgenul: „Aș fi vrut să aflu, nu neapărat ce gândește femeia despre bărbat în timpul cunoașterii-de-celălalt (gândul pre-

supunând cuvinte; presupunând discurs; presupunând succesiune) – ci starea ei pe care, mai târziu, să încerc a o prinde în cuvinte. N-am reușit. Nici prin împrejurimi n-am pătruns. Cred că femeia nu vorbește aceeași limbă ca a bărbatului în timp ce se contopește cu dânsul. Nu, nu. Femeia ne vine de altundeva. Până la coborârea ei, noi ne înmulțeam prin polenizare încrucișată și consumam carne de 'urcă." (*Adameva*, p. 139-140).

Perceperea feminității ca necesitate imuabilă are rădăcini în relația mamă-fiu, intensă în timpul copilăriei, adâncă la maturitate. Romanul *Din Calidor* consacră figura tutelară a mamei de a cărei lume fiul rămâne legat „prin ombilicul intact”. Imaginea mamei iradiază infinite semnificații, ea înseamnă siguranța adăpostului, a căldurii și se suprapune pe înțelesul de pământ, glie. Totul începe și se termină cu ea. Relația mamă-copil transgresează actul fenomenal exprimând raporturile dintre individ și univers. Memorabilele scene dispuse teleologic din debutul și finalul romanului reprezintă *viața ca o stare în calidor*, în „acel vestibul deschis spre ambele părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură înlăuntrică, supus agresiunilor, dar nu mortale: ori-când pot face pasul înapoi, la adăpost”, *viața ca o stare de născut deja, dar ținut în poala protectoare a mamei*.

Copilăria este percepută ca o lume vrăjită de miroasele femeilor „bune, frumoase și mustoase și parfumoase și!”; „cu țâoance adiind a pătrunjel”. Învăluite în aromele sublimului, fetele Manei („Ah, fetele”) par niște zeițe. Memoria decupează neapărat odoruri-semnne diferite: Tuza e „frumoasă și când e urâtă, adică toată vremea. Săraca de ea, pe lumină i se vede rău obrazul bine buburos. Și merge ca un bărbătoi. Și-i tare slabă, picioarele i-s ca fusele, încolo curu' i-i destul de lărguț. Și are, cum se spune, un ochi la slănină – însă dacă te uiți la ea dintr-o parte, nu bagi de seamă făina”; Tecla e „Mărunțică, frumoasă, de pică: părul negru-negru, cu ape albăstrui, ochii verzi-verzi, de mătă – nu de piscică, de mătă; verzi, cu stele de aur”, dar „ce dulce mă ținea și ce dulce-mi arăta și ce dulce era ea pe-pesto tot. Mai ceva ca zahărul”. Văzută cu „ochii trupului”, Duda are mâna „aspră și fierbinte, pielegoasă mirosind a calapăr, ca la noi, în bucătărie, înainte de, și după, la ei, cu ferestrele astupate, în umbra dulce și pipărată, când ea zicea să mă uit în sus, că nu se cade. Nu se cade să cazi în jos, de-aceea. Că, dacă o vezi, cade. Joasa ei cea nevăzută. Acum e ca atunci. Mă strânge ușurel-tăricel cu picioarele ei, toate și cu între fierbinte și pipărat și cărnăiat, proaspăt tăiat”. Și, desigur, Bălana are „părul galben-galben și ochii albaștri ca floarea inului...? (...) Are fuste frumoase, înflorate, barijuri la fel, pline de flori vesele” (*Din Calidor*).

Adolescența e marcată de femeile sibiene, „cele mai frumoase, mai colorate, mai trupiformate, mai parfumositoare din lume”. „Nările” memoriei adult-mecă, reproduc pe Șoricica de la Astra, „șoridulce”, pe Cecilia ce purta coadă „imensă, incredibilă, legendara ei coadă cănepie, atârând până binișor dinjos de fostul curuleț, spre subgenunche – și care coadă o trăgea atât de insistent pe spate, încât în față îi țâșneau (ce timpuri!) ca niște coarne sâunii, lubenițe obuzoidalnice...”, pe Lotte, fata de pe bicicletă cu „mirosurile și sonurile și gesturile ei, deduse” etc. Universul Facultății de Litere e un paradis al formelor și al mirosurilor feminine. Bonifacia, „coconeta rondoleta”, „ghem de amiroase”, are „profilul rotunjiform, dolofănesc-bonifac”, „buciliniu, palpitând domol, somnol” și genunchii „bolfoși, promontorici, stâncoși, monstruoși”. Fata Popii arată „ca o cușmă flocoasă uitată pe pupitru”. Iată că-ți iese în cale „o studentă mai maturată, mai-aproape cuconiță, durduletă, pieptoșie, inelată, 'nmărgelată, parfumată-și-mpoșetată”, dincolo vezi „o studentă mustăcioasă peste tot, uscată, neagră”. De la catedră îți vorbește asistenta de spaniolă în continuă metamorfoză a cărei „Spuma, transparența, galben-paiul (și ușurelismul libelulatic) din '56 se copseseră:galbenuldevenisemieriu, străveziu:translucid-chihlimbariu, iar spuma – crustă, coajă prăjită, de ronțait”. Nu miroase doar femeia-comisar de slava veche cu ochi „găinoizi”, care „își curgăinește orifixa bucalică de slabăveche nedespă-mântelenitică” (*Bonifacia*). Întâlnirea cu femeia ursită în perioada postuniversitară constituie prilej pentru scriitor de a compune simfonia „domestică” – romanul *Infarct*.

Alcătuit din scrisori deschise, articole critice, interviuri, dialoguri, monologuri, articole literare, studii savante și pamflete politice în limba română, dosarul publicistic îmbogățește fără doar și poate relieful creației lui Paul Goma, demonstrând varietatea manifestărilor sale creatoare și probând o dată în plus un „autor de excepție care a însemnat cel mai ferm reper moral în ultimele două decenii totalitariste și singurul care a tratat la cota înaltă a adevărului nealterat de ideologie problemele creației, atât în planul experienței proprii, de prozator inventiv, cât și în lupta de idei, spre stimularea întregii comunități scriitoricești” [1, p. 78]. Memoriile, jurnalele, articolele de presă, romanele și cărțile de mărturie sunt scrieri cu sine și pe sine ale adevărului istoric spus tranșant, fără concesii: „Viața mea este memorie – și, vorba celuiia: chiar viceversa”.

Plecat în exilul parizian, Paul Goma nu a renunțat niciodată la limba română, scriindu-și toate cărțile doar în graiul matern. Scriitorul pledează pentru inventivitatea continuă a jocului lingvistic și literar, care permite deplasarea plăcută, liberă, fără constrângeri în

spațiul creativității. Vocabularul lui Paul Goma este o sursă estetică de satisfacții, mai cu seamă, pentru amatorii de jocuri, inovații lexicale, teribilisme, acrobații verbale și enigme lingvistice. Forța sa creatoare de inovații pe tema limbii îl face unul deosebit în spațiul literaturii române.

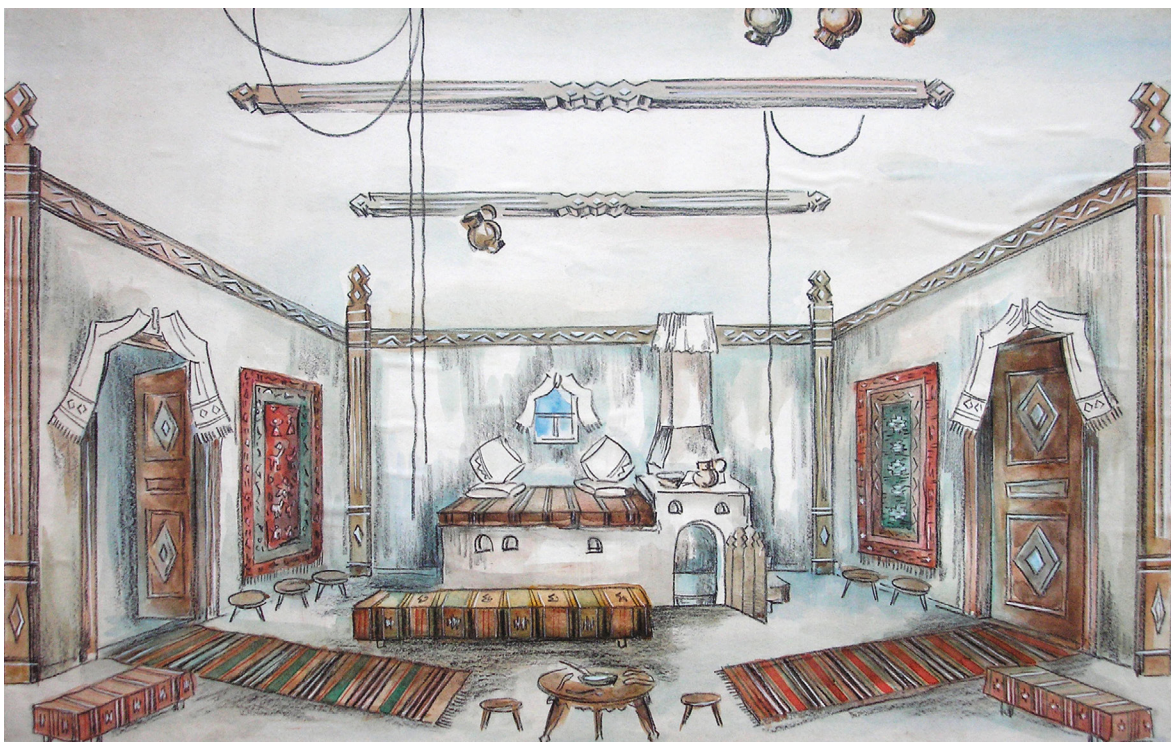
Stilul inconfundabil al lui Goma se datorează limbajului savuros, înclinat spre oralitate. El folosește din plin jocuri de cuvinte, anagrame și deformări morfologice, tautologii și paradoxuri, parafraze, derivări parasintetice, prefixoide, onomatopee etc. Scriitorul este un virtuos creator de portrete lingvistice. Această conștiință lingvistică nu are interdicții, sondând tot spectrul lexical. Argourile, expresiile grosiere, cuvintele licențioase indică, în cazul gardienilor, nivelul intelectual scăzut, iar în cazul deținuților, au funcția de a exprima revolta față de orișice sistem opresiv, acest limbaj compensând oarecum lipsa de libertate. Capacitatea de a remodela limba română în conformitate cu nivelul de cultură a personajelor din rândul deținuților, și, mai ales, din cel al gardienilor provoacă

fascinație. Imitația lingvistică a dialogurilor dintre indivizii care populează închisoarea, cruzimea expresiei, limbajul necruțător, oralitatea, șaradele, calambururile, prestidigitația de cuvinte și sunete conferă narațiunii un tonus adecvat.

Literatura lui Paul Goma operează cu o pluralitate de planuri și este expresia unei conștiințe tumultuoase. Scriitorul se consideră om liber, în stare să rostească cuvinte nealterate de constrângeri politice. În plan social, el devine patriarhul disidenței românești, iar în cel literar se afirmă în formule ale unor maxime energice narative și într-un limbaj polifonic prin care adevărul nu cunoaște opreliști. Talentul de povestitor, dar și curajul comunicării cu realitatea crudă a perioadei totalitariste îl face important pentru supraviețuirea literaturii de expresie românească din ultima jumătate de secol.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Ursache P. *Omul din Calidor*. Cluj-Napoca: Eikon, 2012.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Soacra cu trei nurori* de I. Creangă, regia V. Cupcea. Teatrul Național „Mihai Eminescu”, 1993.